educational system with a set of specific pedagogical conditions.

It is highlighted that the requirements of student's informational security in network communication are defined with the help of a set of pedagogical conditions of formation researched phenomenon.

It is shown that realization of pedagogical conditions should take place in the system of gradual formation of mental actions focused at improving the efficiency of formation skills to identify informational threat in communication networks. It is shown that the ability to detect informational threat in a network communication should be gradually improved in all phases of study.

There are presented conclusions and recommendations for further researches.

Keywords: network communication, pedagogical conditions, knowledge, skills, formation, informational culture.

Рецензент: Кузьменко В.В.

УДК 371. 033. 373. 6: 63(045) ***Фасоля О. І.****

СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ СІЛЬСЬКОЇ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті йдеться про необхідність підвищення рівня екологічного виховання старшокласників сільської школи в Україні. Аналізуються умови створення ефективного навчально-освітнього середовища для екологічної освіти і виховання старшокласників. Установлено, що формування екологічної культури старшокласників сільської місцевості є головним чином місією школи і результатом двох взаємопов'язаних процесів – навчання та виховання. А це означає, що від професійних та особистісних якостей педагога залежить означений результат, а також те, що цей результат буде тим вище, чим компетентніше педагог буде викладати екологію, активніше залучати учнів до екологічно корисних справ, дослідницької роботи, чим майстерніше буде використовувати сучасні та дієві методи виховання.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, ефективність, навчально-освітнє середовище, сільська профільна школа, старшокласники.

Проблема необхідності підвищення рівня екологічної вихованості сільської молоді є одним із найважливіших напрямків виховання, актуальність яких зумовлена низкою причин:

– з одного боку, екологічна ситуація, що склалася в світі, і особливо в Україні, є кризовою;

– з другого боку, – українське суспільство не повною мірою усвідомлює наслідки екологічної катастрофи, що невпинно наближається; громадяни, особливо мешканці сільської місцевості, мають достатньо невисокий рівень екологічної культури, а звідси – превалювання нераціонального, споживацького і навіть хижацького ставлення до природи та її ресурсів над компетентним, відповідальним і турботливим; організація заходів екологічної безпеки та відродження довкілля має формальний, несистемний характер;

– з третього боку, – екологічному вихованню старшокласників у сільській школі часто бракує цілеспрямованості, повноцінного змістового наповнення, сучасного, методично грамотного його втілення, системності і систематичності. При цьому, як зазначено в навчальній програмі з екології для учнів 10-11 класів, саме на профільну школу покладається важливе завдання – формування екологічної культури старшокласників, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення

*© ***Фасоля О. І.****

і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як унікальної цінності; забезпечення високого рівня екологічного виховання старшокласників.

Однак у сільській місцевості старшокласники не завжди мають належний рівень екологічної компетентності та екологічної вихованості. Проблема підвищення рівня екологічного виховання учнів сільської школи ще недостатньо вирішена, а причини цього явища досліджені не повною мірою.

Здійснюючи науковий пошук у контексті екологічного виховання старшокласників сільської школи, доходимо висновку, що багато українських та зарубіжних учених досліджували різні аспекти проблеми кологічної освіти та виховання. Так, теоретико-методологічні основи загальної екологічної освіти та виховання було розкрито А. Захлєбним, І. Звєрєвим, А. Некосом, В. Сенкевичем, Г. Сікорською, І. Суравєгіною, О. Шевяковим та ін.; дослідженням методів виховання, їх сутніснісних ознак займалися зарубіжні і вітчизняні науковці: Ю. Бабанський, П. Блонський, Н. Болдирев, Й. Гербарт, С. Гончаренко, Н. Гончаров, Т. Ільїна, Ф. Корольов, І. Мар'єнко, І. Огородников, М. Пістрак, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Г. Щукіна, М. Ярмаченко та багато інших; питання формування екологічного світогляду майбутніх учителів у процесі екологічної освіти й виховання розглянуті Г. Пустовітом, С. Совгірою, А. Федоруком, та ін.; формуванню відповідального ставлення молоді до навколишнього середовища приділили значну увагу Л. Білик, Н. Негруца, Н. Пустовіт, С. Сапожніков, Н. Чернова та ін.; рівень екологічної культури та екологічної свідомості був об'єктом дослідження В. Крисаченка, М. Кисельова, В. Собчик, Д. Мельника та ін. Проблемі сталого розвитку присвячено роботи В. Данилова-Данильяна, К. Лосєва та ін.

Для нашого дослідження виявилися цінними також праці науковців, які досліджували теорію та методику виховання, – Ю. Бабанського, П. Блонського, Н. Болдирєва, Й. Гербарта, С. Гончаренка, Н. Гончарова, Т. Ільїної, Ф. Корольова, А. Макаренка, І. Мар'єнка, І. Огороднікова, М. Пістрака, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Г. Щукіної, М. Ярмаченка та багатьох інших. Проте, на нашу думку, питання екологічного виховання саме сільських старшокласників, як і створення ефективного навчально-освітнього середовища для екологічного виховання старшокласників сільської профільної школи в наукових дослідженнях ще не вичерпано.

Мета статті – проаналізувати умови формування навчально-освітнього середовища для екологічного виховання старшокласників сільської профільної школи та схарактеризувати найбільш дієві форми та методи цієї роботи.

Піднімаючи питання екологічного виховання старшокласників у сільській школі, варто зазначити, що воно відбувається в умовах, відмінних від умов міста. Вочевидь що на формування екологічної компетентності, свідомості й поведінки старшокласників впливає навколишнє середовище села – природне, економічне та соціальне (зокрема культурно-освітнє, педагогічне).

Проаналізуємо ознаки цього середовища з погляду впливу на екологічну вихованість старшокласників.

Природа сільської місцевості сама по собі сприяє формуванню естетичних почуттів людини. Праця на землі виховує повагу як до людей праці, продукту їхньої праці, так і до природних ресурсів. На сільську молодь позитивно впливають органічний зв'язок сільського буття з природним середовищем, практико орієнтоване навчання в сільській школі, усвідомлення необхідності берегти природні багатства, турбота про благоустрій села. Крім того сільські діти, на відміну від міських, привчені змалечку допомагати батькам у сільськогосподарській роботі різних видів: городництві, садівництві, догляді за свійськими тваринами, птахами, переробці сільськогосподарської продукції тощо. Вони також залучаються до роботи у фермерському господарстві, садах, теплицях, на пасіці, у полі, до обслуговування сільськогосподарської техніки тощо. Як правило, сільські учні знайомі з первинними основами ветеринарії, культури землеробства тощо.

Позитивне значення для молоді села має його географічне розташування, сприятлива екологічна обстановка, достатній рівень розвитку сільськогосподарського виробництва, добробут селян, наявність у цій місцині корисних копалин, торф'яних та ін. родовищ, водосховищ, бальнеологічних джерел, лісових та ін. природних ресурсних об'єктів або природно-заповідного фонду, заказника, національного парку, пам'яток садово-паркового мистецтва, мисливських угідь; а також закладів санаторно-курортного типу, обладнаного клубу, бібліотеки, школи тощо.

Учням також важливо відчувати турботливе ставлення до довкілля дорослих (батьків, родичів, сусідів, усієї громади села). Значну роль щодо виховного впливу на молодь відіграє взаємодія школи та районної, селищної рад щодо збереження (відтворення) природи краю тощо.

Відтак сприятливі в екологічному сенсі умови проживання, багатий ландшафт і природні ресурси, які дбайливо охороняються мешканцями села, раціональний сільський устрій життя та навички сільськогосподарської праці можуть бути благодатним ґрунтом для організації цілеспрямованої та системної екологічної виховної роботи з учнями старших класів.

У той же час багато українських сіл можуть і не мати описаних вище ландшафтних, ресурсних, економічних та культурних показників. Навпаки, вони можуть бути економічно й культурно занедбаними, до того ж тут може бути розташоване шкідливе хімічне або переробне агропідприємство, кар'єр тощо. Доросле населення села не дбайливо, а байдуже чи прагматично ставиться до природи. При цьому екологічна поінформованість, культура селян є низькою.

Про це йдеться у висновках експертів ICSU щодо побудови суспільства сталого розвитку в Україні. Результати їх досліджень показують, що мешканці сільської місцевості мають значно нижчий рівень екологічної культури, ніж жителі міст, вони мають поверхове уявлення про розвиток і небезпеку екологічних криз у межах регіону і місця проживання, про небезпеку отрутохімікатів та радіації для людей і тварин; не знають про шляхи нейтралізації небезпечних екологічних ситуацій та екологізації агровиробництва, пасивні щодо природоохоронних заходів та екологічних рухів тощо. Більшість сільського населення не обізнана з елементарними екологічними нормами. Здебільшого негативний вплив на довкілля здійснюється несвідомо, без урахування збитків, які людина завдає природі й собі [1].

Аналіз навчально-освітнього середовища (профільна школа) сільської місцевості показує його неоднорідність. У селі може бути розташована як однопрофільна старша школа, так і школа, де є декілька профілів. У певному селі (або в сусідньому) може функціонувати школа-освітній округ, ліцей-інтернат (або до такого округу чи ліцею) недалеко і зручно добиратися. У профільних школах старшокласники засвоюють різний зміст навчання (профільні, базові предмети, спецкурси) залежно від профілю класу, у якому вони навчаються. При цьому учні, які мотивовано обрали для одержання повної загальної середньої освіти природничий напрямок профільного навчання, особливо екологічний або біолого-хімічний профіль, мають кращі можливості для формування екологічних компетентностей завдяки вивченню предметів «Екологія», «Біологія» тощо. Вони також відвідують відповідні спецкурси, факультативи, займаються проектною, дослідницькою діяльністю екологічної тематики тощо. У школі-освітньому окрузі (або ліцеї-інтернаті) створено оптимальні умови для набуття предметних (екологічних), загальнонавчальних компетентностей та виховної роботи, особливо матеріально-технічні (кабінети, лабораторії, дидактико-методичне забезпечення, комп'ютерне обладнання тощо) та кадрові (кваліфіковані вчителі, керівники гуртків, факультативів, організатори виховної роботи тощо). При цьому вивчення екології в профільному класі розраховано на 142 години на рік (2 години на тиждень). Старшокласники ж, які навчаються у профільних класах іншого напряму (у т.ч. в однопрофільній сільській школі), вивчають поглиблено інші профільні предмети. Рівень стандарту та академічний рівень вивчення екології передбачає лише 0,5 годин на тиждень. Тому учні,

які вивчають екологію на цих рівнях, певний «недобір» екологічної освіти мають компенсувати за рахунок факультативів, спецкурсів (курсів за вибором), предметних гуртків, шкільного наукового товариства тощо. Адже вони мають бути не менш екологічно обізнані, свідомі, культурні.

Однак, як показують спостереження та результати тестування сільських старшокласників з екології, вони мають прогалини у вивченні предмета, роблять помилки в тестах II та III рівнів складності та часто взагалі не виконують завдань високого рівнів складності. З анкетування учнів з'ясовується, що уроки екології рідко відбуваються у формі інтеракції, на уроках екології майже не використовується комп'ютер, вони рідко беруть участь у розробці проектів; лише поодинокі учні беруть участь у науково-дослідній роботі екологічного спрямування тощо. У позаурочній роботі учні зайняті відвідуванням предметних факультативів (але часто не з екології), інколи беруть участь у роботі гуртків (якщо вони організовані), у діяльності екологічної варти, польовій практиці, працюють на пришкільних ділянках, допомагають дорослим у сільськогосподарській діяльності тощо. Це свідчить про те, що часто в сільській школі екологічне виховання старшокласників не має повноцінного змістового наповнення, цілеспрямованості та систематичності.

У той же час саме у старших класах завершується шкільна екологічна освіта, у якій має відбитися синтез трьох основних тенденцій: формування сучасних екологічних уявлень, формування свідомого ставлення до природи, формування раціональних стратегій взаємодії з природою.

Ми погоджуємося з думкою С. Максимюка про значний вплив на вихованця, що здійснюється в процесі навчання. Учений стверджує: «Екологічне виховання – це систематичний вплив на учнів з метою формування екологічної культури, тобто нагромадження екологічних знань, виховання любові до природи, бажання берегти і примножувати її, формування вмінь і навичок діяльності природничого і географічного циклів. Екологія, біологія і географія малюють дітям картину сучасного світу рослин, тварин, усього, що нас оточує. Фізика і хімія дають учням комплекс політехнічних знань, наукові основи і принципи сучасного виробництва (агровиробництва). Історія, правознавство показують неприпустимість варварського ставлення до природи. Естетичний цикл предметів розкриває красу природи та її вплив на виховання людини» [7, с. 146].

Разом із тим екологічне виховання старшокласника відбувається не тільки в навчальному процесі, де факторами впливу на свідомість, діяльність учнів є зміст навчального матеріалу, мисленнєві та практичні операції та дії, методи, форми навчання, засоби навчання. Незаперечним є факт, що не менший, а інколи й більший вплив на особистість учня здійснюється в умовах ефективної системно спланованої, компетентно організованої, розумно керованої педагогами позаурочної, позакласної та позашкільної роботи.

Як вважає С. Горбулінська, екологічне виховання старшокласників у профільній школі має бути спрямоване на забезпечення молодого покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформувати розуміння того, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме добре ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище як національної та загальнолюдської цінності, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення навколишнього середовища, виховувати любов до рідної природи [5].

Процес екологічного виховання визначається як послідовність етапів навчально-виховної роботи, спрямованої на формування основоположних якостей екологічно вихованої особистості, а метою екологічного виховання вважають досягнення особистістю вищого рівня екологічної вихованості, який передбачає втілення системи

наукових знань, умінь, поглядів, переконань та активного, дієвого ставлення до оточуючого середовища [8].

Мета екологічного виховання – виховання екологічно компетентної, свідомої та культурної особистості – може бути реалізована тільки за допомогою вирішення триєдиного завдання, що знаходиться у спільному просторі – освітньому, виховному, розвивальному. Завданням у сфері освіти є формування системи екологічних знань, формулювання екологічних проблем сучасності та дослідження шляхів їх вирішення. Завдання виховання – формування мотивів, потреб і навичок екологічно спрямованої поведінки і діяльності, здорового способу життя; завдання розвитку – розвиток системи інтелектуальних і практичних умінь щодо вивчення, оцінювання та поліпшення стану навколишнього середовища, розвиток активної природоохоронної діяльності.

Результатом єдиного процесу екологічної освіти і виховання є екологічна культура особистості, що виявляється в системі духовних цінностей, у всіх видах і результатах людської діяльності, пов'язаної з пізнанням і перетворенням природи, виражає характер та якісний рівень взаємовідносин між суспільством і природою. Водночас екологічна культура особистості – це результат виховних впливів соціального середовища, зокрема і педагогічного впливу школи.

Зрозуміло, що ефективність екологічного виховання старшокласників у сільській місцевості більшою мірою залежить від педагогів, їх професійної готовності до викладання в профільній школі та, особливо, курсу екології (біології, хімії, фізики, географії) на різних рівнях профільного навчання, а також від компетентного проведення факультативних занять; організації змістової позаурочної та позашкільної роботи (наукове товариство, гурток, клуб, походи, конкурси, табори та ін.); застосування ними перспективних (у сенсі екологічного навчання та виховання) інноваційних педагогічних технологій, ефективних методів навчання та виховання; уміння мотивувати учнів щодо навчально-пізнавальної, науково-пошукової діяльності екологічного спрямування, вияву та підтримки учнівської ініціативи щодо практичної суспільно корисної праці тощо. Головне, щоб педагог сам був прикладом екоцентричної свідомості, екологічної поведінки та культури.

На жаль, не всі сільські педагоги професійно відповідають цим вимогам. Їх анкетування нерідко показує недостатню методичну грамотність, невисокий рівень готовності до використання інновацій, до самоосвіти, непослідовність і формалізм у організації роботи з екологічного виховання тощо. Це означає, що сільським педагогам потрібна суттєва методична допомога з питань екологічного виховання та викладання екології, підвищення кваліфікації (бажано, у тренінговому форматі) з проблем педагогічної інноватики (розвивальні технології, організація інтерактивного навчання, ІКТ та ін.), застосування сучасних форм і методів виховання, організації науково-дослідної роботи учнів, формування в них здорового способу життя тощо.

Компетентний педагог у своїй виховній роботі має керуватися гуманістичним, особистісно орієнтованим підходом до учнів, ураховуючи їх інтелектуально-когнітивні особливості, рівень сформованості предметної компетентності, схильність до пошуково-творчої діяльності, мотивацію, емоційну чутливість, установки, ціннісні орієнтації, громадську позицію, досвід сільськогосподарської праці, професійну самовизначеність, плани на майбутнє, відповідальність, уміння працювати в команді тощо.

Будучи організатором екологічної роботи зі старшими учнями, педагог мусить зважати на дані психології. У віковій психології [3] зазначається, що у старшокласників виникають важливі особистісні якості: усвідомленість, самостійність, незалежність. Новоутвореням цього віку є самовизначення себе в людському суспільстві, усвідомлення своїх можливостей і прагнень, свого призначення в житті. Характерною рисою розвитку особистості в юнацькому віці є вироблення її світогляду, тобто системи поглядів на світ, суспільне життя, його минуле і майбутнє, на мораль, науку, природу, мистецтво, людину й сенс її життя. В юнацькому віці моральна свідомість особистості піднімається на вищий щабель, ступінь свідомих моральних переконань. Психолого-педагогічні

дослідження (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк та інші) вказують на те, що саме старшокласники є найбільш сенситивними для професійної орієнтації в контексті розвитку цілісної самосвідомості та самовизначення особистості [2; 3; 4].

Отже, підвищення рівня екологічної вихованості сільської молоді є актуальною проблемою. Екологічне виховання старшокласників профільної сільської школи відбувається в умовах, відмінних від міських (позитивний вплив органічного зв'язку сільського буття з природним середовищем, практико орієнтоване навчання в сільській школі, усвідомлення необхідності берегти природні багатства, турбота про благоустрій села, допомога батькам у сільськогосподарській роботі різних видів – городництві, садівництві, догляді за свійськими тваринами, птахами, переробці сільськогосподарської продукції тощо, залучення до роботи у фермерському господарстві, садах, теплицях, на пасіці, у полі, до обслуговування сільськогосподарської техніки тощо). Аналіз ситуації дозволяє стверджувати, що економічне та соціальне середовище села нерідко виявляється недостатньою сприятливо умовою для формування екологічно свідомої, компетентної та культурної особистості (економічні показники села, екологічна ситуація, екологічна культура селян, потенціал сільської школи щодо екологічної освіти і виховання). Відтак формування екологічної культури старшокласників сільської місцевості є головним чином місією школи. Екологічна культура є результатом двох взаємопов'язаних процесів – навчання та виховання. А це означає, що від професійних та особистісних якостей педагога залежить означений результат. І цей результат буде тим вище, чим компетентніше педагог буде викладати екологію, активніше залучати учнів до екологічно корисних справ, дослідницької роботи, чим майстерніше буде використовувати сучасні та дієві методи виховання, приклади яких наведені в цій статті.

Перспективи подальших наукових розвідок можуть лежати у площині уточнення теоретико-методологічних засад підготовки вчителя до розбудови екологічної освіти старшокласників у сільській профільній школі.

Література:

1. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти : [у 2 ч.] / Міжнародна рада з науки (ICSU) ; наук. кер. М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – Ч. 2 : Україна в індикаторах сталого розвитку. Аналіз. – 234 с.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
3. Вікова психологія : підручник / за ред. проф. Г. С. Костюка. – К. : Рад. шк., 1976. – 268 с.
4. Выготский Л. С. Детская психология. Собр. соч. : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика. – Т. 4. – 1984. – 432 с.
5. Горбулінська С. М. Психолого-педагогічні особливості формування екологічних знань старшокласників / С. М. Горбулінська // Вісник Львів. ун-ту. Серія педагогічна. – 2006. – Вип. 24. – С. 87-92.
6. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел / И. П. Иванов – М. : Педагогика, 1989. – 242 с.
7. Максимюк С. П. Педагогіка : навчальний посібник / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
8. Науменко Р. А. Екологічне виховання учнів 5-9 класів шкіл-інтернатів у позаурочний час : дис. … канд. пед. наук : 13.00.07 / Р. А. Науменко. – К., 1994. – 178 с.

Фасоля О. И.

СОЗДАНИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ УЧЕБНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

В статье идет речь о необходимости повышения уровня экологического воспитания старшеклассников сельской школы в Украине. Анализируются условия создания учебно-образовательной среды для экологического образования и воспитания старшеклассников. Установлено, что формирование экологической культуры старшеклассников сельской местности есть главной миссией школы и результатом двух взаимосвязанных процессов –

обучения и воспитания. А это обозначает, что результат будет значительнее, при условии повышения компетентности учителя, привлечения учащихся к экологически полезным делам, исследовательской работе, использования современных методов воспитания.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, эффективность, учебно-воспитательная среда, сельская профильная школа, старшеклассники.

Fasolia O. I.

CREATING EFFECTIVE TEACHING AND LEARNING ENVIRONMENT FOR ECOLOGICAL EDUCATION OF SENIOR PUPILS OF RURAL PROFILE SCHOOL

The article focuses on the need to improve the ecological education of senior pupils of rural schools in Ukraine. It analyzes the conditions of creating effective teaching and learning environment for ecological education of senior pupils.The environmental education of rural profile school's seniors occurs in conditions other than urban.

The results of the analysis suggests that the economic and social environment of the village frequently has insufficient conditions for forming the environmentally conscious, competent and cultural personality, among them village economic indicators, ecological situation, ecological culture of the peasants, potential of rural schools for environmental education and training.

Therefore, formation of ecological culture of senior pupils of rural areas is mainly the school purpose. Ecological culture is the result of two interrelated processes: training and education. This implies that the definite result depends on the professional and personal qualities of a teacher. Teachers should teach ecology more competently for getting higher outcomes. The more actively they will involve students in environmentally beneficial affairs for researching, the better they will use modern and efficient methods of education.

The examples are provided in this article. It is established that teachers in their educational work should be guided by humanistic, learner-centered approach to students, taking into account their intellectual and cognitive features.

Keywords: environmental education, environmental training, efficiency, teaching and learning environment, rural profile school, senior pupils.

Рецензент: Моїсеєв С.О.